

نگاهی به ابعاد صنعت ماهیگیری در ایران و نقش آن در

توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور

مختار آخوندی (۱)

رضا عباسپور نادری (۲)

آدرس نویسنده اول: خ فاطمی غربی - شماره ۲۵۰ - سازمان شیلات ایران - طبقه دوم جنوبی - اداره کل امور صید

پست الکترونیکی : Akhondi2200@yahoo.com

چکیده:

از دیرباز فعالیت ماهیگیری در کشور به عنوان یکی از اصلی ترین محورهای توسعه اقتصادی و اجتماعی تلقی می شده است . که در حال حاضر با استعداد قریب به ۱۲ هزار فرزند شناور صیادی ، تحت برنامه ریزی و مدیریت قرار دارد . در این نوشتار ، میزان تولید به تفکیک گروههای مختلف آبی ، ارزش اقتصادی و صادرات محصولات شیلاتی با اشاره به تاسیسات ، صنایع شیلاتی و تبدیلی و صنایع شناور سازی مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت و ضمن تشریح اهداف کمی و کیفی برنامه توسعه چهارم شیلات ، نسبت به ارائه پیشنهادات کاربردی و راهکارهای اجرائی مورد لزوم برای اصلاح و بهبود وضعیت مدیریت ماهیگیری در کشور اقدام می گردد.

کلمات کلیدی: صنعت - ماهیگیری - ایران - توسعه

مقدمه:

فعالیت های صید و صیادی در سواحل جنوبی و شمالی کشورمان از اهمیت ویژه ای برخوردار است و نقش بسزائی در ایجاد اشتغال ، تولید ، تامین پروتئین سفید ، امنیت غذایی ، حفظ حضور فعال مردم در مرزهای آبی به لحاظ امنیتی و دفاعی و کمک به رونق سایر فعالیت های اقتصادی در منطقه و کشور دارد .

ناوگان صیادی کشور با استعداد قریب به ۱۲ هزار فرزند شناور در صید گاههای تحت پوشش خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر حضوری گسترده و فعال دارند که همواره به عنوان یک فعالیت شاخص در مجموعه فعالیت های دریایی کشور مطرح می باشد و از ابعاد متفاوتی قابل بررسی و پردازش است.

در این نوشتار سعی خواهد شد با تکیه بر اهم محورهای پیش بینی شده همایش از جمله جایگاه صنعت شیلات در توسعه اقتصادی اجتماعی کشور، نقش تحقیق و توسعه در این صنعت و غیره به تشریح موضوع از ابعاد مختلف پرداخته و ضمن طرح برخی از مسائل و مشکلات موجود به ارائه راهکارهای کاربردی و اساسی در راستای بهبود و اصلاح وضعیت فعلی پرداخته تا فرایند فعالیت های ماهیگیری در کشور هم با توجه به گستردگی و اهمیت آن روند رو به ارتقاء و پیشرفت را طی نماید انشاءا.....

ناوگان صیادی و میزان تولیدات دریائی در شمال و جنوب کشور:

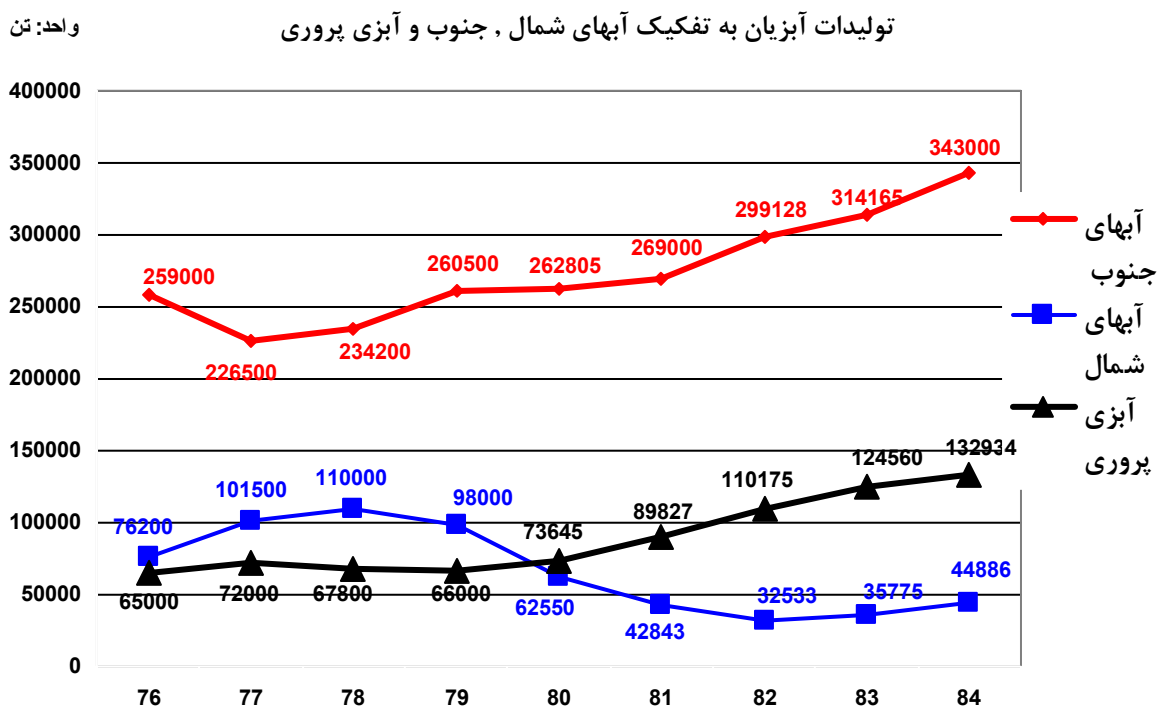
میزان تولید آبزیان در کشور در سال ۸۴ به ۵۲۰ هزار تن رسید که در مقایسه با سال قبل ۹ درصد رشد داشته است از این میزان تولید، ۱۳۰ هزار تن سهم آبزی پروری و ۳۹۰ هزار تن حاصل صید از خلیج فارس ، دریای عمان و دریای خزر است.

در آبهای جنوب کشور ، طبقه بندی آبزیان خلیج فارس و دریای عمان با معیارهای متفاوتی صورت می گیرد که عمده این معیارها عبارتند از وضعیت استقرار آبزیان در اعماق مختلف دریا، بر این اساس طبقه بندی آبزیان در محدوده آبهای جنوب کشور بصورت:

الف - سطح زیان درشت ب- سطح زیان ریز ج- کفزیان د- میگو می باشد.

در دریای خزر با توجه به روشهای صید، ابزار صید، نظامهای بهره برداری و زمان صید می توان طبقه بندی های مختلفی را در آبهای شمال، ارائه نمود. در حال حاضر با توجه به سازمان کار و نظام بهره برداری، طبقه بندی کلی، تحت عنوان ماهیان خاویاری، استخوانی و کیلکا برای کلیه فعالیتها در این محدوده بکار میرود.

این میزان صید توسط ۱۱۷۴۷ فروند شناور صیادی برداشت شده است، ترکیب ناوگان صیادی کشور شامل ۸۲۷۶ فروند قایق، ۳۳۹۵ فروند لنج و ۷۶ فروند کشتی می باشد.

تعداد شناورهای صیادی کشور در سال ۱۳۸۴ واحد: فروند

کلاس شناور	قایق	لنج	کشتی	جمع
تعداد شناور	۸۲۷۶	۳۳۹۵	۷۶	۱۱۷۴۷

حدود ۱۵۰ هزار نفر صیاد با استفاده شناورهای مذکور و بکارگیری روش ها و ابزارهای مختلف صید، با حضور در آبهای تحت حاکمیت و آبهای بین المللی بطور مستقیم به ماهیگیری اشتغال دارند و حدود ۲ برابر این تعداد (۳۰۰ هزار نفر) نیز بطور غیر مستقیم در صنایع مرتبط با صید از قبیل: کار خا نجات و صنایع کنسرو سازی، پودر ماهی

، بسته بندی ، عمل آوری ، ساخت ، تجهیز و نگهداری بنادر صیادی ، تاسیسات برودتی و یخساز ، کارگاه های لنج سازی ، کارخانه های تولید نخ و تور ماهیگیری ، سیستم حمل و نقل آبزیان ، بازارهای حراج آبزیان ، عرضه آبزیان بصورت خرده فروشی و عمده فروشی و ... مشغول به فعالیت می باشند.

در ساحل ۲۷۰۰ کیلومتری کشور ، ۱۵۹ مرکز تخلیه و بندر صیادی برای پهلوگیری ناوگان صیادی و تخلیه ۳۸۰ هزارتن ماهی وجود دارد و در طی برنامه های دوم و سوم توسعه سرمایه گذاری مناسبی برای احداث ، تجهیز و تکمیل بنادر صیادی انجام شده است .

میزان تولید آبزیان از ۳۲ هزارتن در سال ۵۷ به ۵۲۰ هزار تن در سال ۸۴ رسید و با توجه به حدود ۲/۵ برابر شدن جمعیت کشور ، سرانه مصرف آبزیان از یک کیلوگرم در سال ۵۷ به حدود ۷ کیلوگرم در سال ۸۴ رسید در واقع با ۱۶ برابر شدن میزان تولید آبزیان ، به دلیل افزایش جمعیت ، سرانه مصرف آبزیان ۷ برابر شد ، هر چند این رقم با میانگین سرانه مصرف ۱۶ کیلوگرمی در جهان فاصله دارد اما در اهداف کمی برنامه چهارم توسعه ، برای سال پایانی آن ، سرانه مصرف آبزیان ۱۰ کیلوگرم پیش بینی شده است .

برنامه توسعه شیلات:

جدول اهداف کمی زیر بخش شیلات طی سالهای برنامه چهارم توسعه به شرح ذیل ارائه می شود.

ارقام به تن

پیش بینی سالهای برنامه					شرح	ردیف
۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴		
۴۴۵۲۱۴	۴۲۰۱۹۲	۳۹۴۴۵۱	۳۶۴۲۴۷	۳۱۶۶۳۷	صید در آبهای جنوب	۱
۴۱۴۰۰	۳۵۸۰۰	۳۳۰۰۰	۳۰۲۰۰	۲۸۴۰۰	صید در آبهای شمال	۲
۲۷۶۸۴۷	۲۳۶۰۱۳	۲۰۲۸۸۱	۱۶۹۱۵۷	۱۴۲۱۷۲	پرورش آبزیان	۳
۷۶۳۴۶۱	۶۹۲۰۰۵	۶۳۰۳۳۲	۵۶۳۶۰۴	۴۸۷۲۰۹	جمع کل :	

با توجه به ظرفیت های افزایش شناور و زمینه های افزایش بهره برداری در برخی از گروه های آبی طی سال های برنامه توسعه چهارم شاهد مقادیر اهداف کمی مذکور هستیم که منجر به دستیابی اهداف کیفی مورد نظر مدیریت صید شیلات خواهد شد.

صنایع شناور سازی در بخش صیادی:

با عنایت به استعداد ناوگان ماهیگیری کشور که در سه کلاس قایق، موتور لنج و کشتی قرار دارند کارگاه های شناور سازی در بخش صید نیز با سه محوریت مذکور شکل یافته و سازماندهی شده اند که ذیلاً تصویر وضعیتی از آنها ارائه می شود.

الف) کارگاه های شناورسازی قایق:

کارگاه های قایق سازی اکثراً از جنس فایبرگلاس قایق می سازند که براساس سفارش صیادان و روش های صید و شرایط جوی و دریایی و فرهنگ صیادان هر منطقه نسبت به ساخت قالب مورد نظر اقدام نموده و شناور از روی آن قالب ساخته می شود. همچنین دریافت بعضی از قایقها از روی قایقهای کشورهای همسایه الگو برداری نموده و مطابق طرح و قالب آن ساخته می شود.

معمولاً قایق هایی که در داخل کشور ساخته می شوند در ابعاد طولی ۱۹ الی ۲۳ فوت قرار دارند.

ب) کارگاه های شناورسازی لنج:

در اکثر کارگاه های لنج سازی موجود اساس کار به صورت سنتی و فاقد نقشه های طراحی می باشند کارگاه های لنج سازی سنتی چوبی دارای ابزارهای ساده ای مانند اره های برش چوب عمودی یا افقی و ابزار بالابر و میخ و اتصالات هستند که به سادگی با یک استادکار و چند کارگر مشغول به کار بوده و نیازهای کاری مربوطه را رفع می نمایند. و اما کارگاه های ساخت لنج فایبر گلاس مبتنی بر اصول فنی و براساس نقشه های طراحی اقدام به ساخت شناور می کنند و تمامی استانداردها را رعایت می نمایند البته کارگاه های با چنین اختصاصاتی نسبت به کل کارگاه های موجود در کشور در اقلیت می باشند.

ج) کارگاه های شناور سازی کشتی:

کارگاهها یا کارخانه های کشتی سازی صیادی که تولید کننده کشتی های مدرن امروزی با طراحی و نقشه فنی از جنس بدنه فولاد دریایی در کشور هستند بسیار محدود بوده و اکثر فعالیت آنها براساس سفارش مشتری و در زمینه ساخت شناورهای اقیانوس پیما و یا منطقه ای از نوع باری، مسافربری، بارج، نفتکش، ماهیگیری و می باشد.

در حال حاضر تعداد ۶۹ کارگاه ساخت شناور صیادی در کشور مشغول به کار هستند که مطابق بررسی آخرین وضعیت عملیاتی آنها بدین شرح می باشد:

تعداد کارگاههای فعال: ۵۷ کارگاه

تعداد کارگاههای غیر فعال: ۱۲ کارگاه

تعداد کارگاههای ساخت شناورهای چوبی صیادی: ۲۸ کارگاه

تعداد کارگاههای ساخت شناورهای فایبرگلاس صیادی: ۱۴ کارگاه

تعداد کارگاههای ساخت شناورهای فلزی صیادی: ۵ کارگاه

مدیریت ماهیگیری مسئولانه:

هر چند اینکه تعریف پذیرفته شده همگانی و روشنی از مدیریت ماهیگیری وجود ندارد ولی تعریف کاربردی که در اسناد سازمان خوارو بار کشاورزی جهانی (FAO) ارائه شده است در واقع مدیریت ماهیگیری را به مجموعه ای از فرآیندها جمع آوری، تجزیه و تحلیل، برنامه ریزی، مشورت، تصمیم گیری، تخصیص منابع و تدوین و اجرای قوانین و مقررات صیادی، همانند می سازد که به منظور حصول اطمینان از استمرار و پایداری ذخایر آبی، و در صورت لزوم با استفاده از قوه قهریه و نیز تأمین سایر اهداف ماهیگیری صورت می گیرد.

توسعه ماهیگیری در کشور های در حال توسعه تا حد زیادی متأثر از فرآیند توسعه و ساختار اجتماعی اقتصادی آنهاست. تحول و توسعه این کشورها قبل از این که حاصل بلوغ، پوشش، تحول و تکامل درونی جامعه باشد تحت تأثیر تحولات بیرونی است. به همین دلیل گسیختگی، ناهنجاری و عدم تعادل و تناسب بین بخشها از پیامدهای اجرای برنامه توسعه این کشورهاست. مدیریت ماهیگیری مسئولانه مبتنی بر اصول و مبانی فنی مربوطه همواره با در نظر داشتن تمام ملاحظات مرتبط، به بهره برداری پایدار و مستمر از ذخایر آبی می اندیشد .

بنابر این از رویکرد های اساسی مدیریت ماهیگیری مسئولانه تأمین منافع اقتصادی اجتماعی بهره برداران در قالب الگوی مدیریت صید بومی مبتنی بر ساختارها و نقاط قوت سازمان شیلاتی و تشکیلات صیادی می باشد که اجرای این مهم دستیابی و استفاده از منابع ارزشمند آبی در دریا را با یک برنامه منظم و منسجم به پیش برده و برداشت مسئولانه از ذخایر آبی را در دراز مدت تضمین می نماید.

پایش و هدایت از راه دور ماهواره ای شناورهای صیادی:

با توجه به گستردگی منابع و امکانات صید و صیادی در بیش از ۲۷۰۰ کیلومتر سواحل دریایی شمال و جنوب کشور و لزوم بهره برداری بهینه و افزایش سبد صید، طرح ایجاد سامانه پایش و هدایت از راه دور ماهیگیری برای شناورهای خلیج فارس و دریای عمان اجرا شده است. با ایجاد این سامانه ضمن مراقبت و هدایت فعالیت های صید و صیادی (Mcs)، پردازش اطلاعات مداوم و یکپارچه دریافتی و همچنین تولید گزارشهای مدیریتی برای برنامه ریزی علمی استحصال منابع آبی با تعیین زمان، مکان و روشهای صید انجام گرفته و این مهم گامی موثر در جهت نیل به توسعه پایدار و صید مسئولانه با اهداف و ضرورتهای کلی ذیل تلقی می شود:

- تسهیل در عملیات کمک و امداد رسانی در دریا با دریافت گزارشهای فوری و پایش لحظه ای موقعیت جغرافیایی شناورهای صیادی.
- پایش و هدایت از راه دور شناور برای رعایت مکان، زمان و روش صید براساس مجوز صید.
- یکپارچه سازی، مراقبت و ذخیره اطلاعات صید و صیادی برای تهیه گزارشهای فوری و انتقال سریع به مراکز ذیربط.
- ایجاد بستر ارتباطی صوتی و data با شناور برای ارسال اطلاعات هواشناسی، مسیر حرکت گله ماهان و غیره و همچنین دریافت اطلاعات زیست محیطی، آمار صید و.....
- تصمیم گیری و برنامه ریزی دقیق آتی کمیسیون تخصصی صید با تکیه بر گزارشهای بانک اطلاعاتی سامانه.

تحقیق و پژوهش در مدیریت ماهیگیری:

ضرورت و اهمیت تحقیق و پژوهش در تمام فرآیندهای دریایی بر کسی پوشیده نیست و همواره به عنوان پیش نیاز بسیاری از تصمیمات و اقدامات تلقی می شود. مدیریت ماهیگیری برپایه نتایج حاصله از پژوهش های انجام شده طی دهه گذشته، روند تولیدی روبه رشدی را در زمینه صید و بهره برداری از دریا و حضور موثر ناوگان صیادی در سطح صید گاههای داخلی و آبهای خارج از جمهوری اسلامی ایران طی کرده است. بخش تحقیقات در شیلات با هدف فراهم کردن تکیه گاههای علمی و حرک مستمر به وجود آمده است که در زمینه های آبی پروری، بهبود و ارتقا کیفیت محصولات شیلاتی از تولید تا مصرف و تنوع بخشیدن به تولیدات، تدوین و به کار گیری استانداردهای ملی متناسب با برنامه های توسعه شیلات و استفاده از فن آوریهای جدید مهندسی ژنتیک، بیوتکنولوژی و تولید فرآورده های بیولوژیک و همچنین استقرار نظام جامع اطلاع رسانی و بسیاری از موضوعات مرتبط دیگر فعالیت می نماید.

از آنجا که بهره برداری مناسب از ذخایر آبی نیازمند به کارگیری توان عملیاتی و ناوگان دریایی مناسب می باشد لذا ضرورت دارد با استناد به دستاوردهای علمی، تحقیقاتی و مطالعاتی نسبت به اصلاح و بهینه سازی شناورهای صیادی، ابزار و ادوات صید، امکانات و تجهیزات ناوبری و صیادی اقدام نمود و همواره در جهت روز آمد نمودن فن آوریهای دریا و صید برنامه ریزی شود تا امکان دستیابی به اهداف عالی مدیریت ماهیگیری مسئولانه یعنی بهره برداری مستمر و دراز مدت از منابع دریایی فراهم آید.

صنایع شیلاتی و تبدیلی محصولات دریایی:

به موازات افزایش صید و پرورش آبزیان در کشور در سالهای بعد از انقلاب اسلامی، صنایع شیلاتی نیز رشد فزاینده ای داشته است. روند رشد بالای احداث واحدهای تولید کننده کنسرو ماهی در تمامی استانها، پودر و روغن ماهی و واحدهای فرآوری آبزیان به خصوص فرآوری میگو در استانهای ساحلی جنوبی کاملاً نشانگر این رشد است.

به دنبال معرفی نظام های مدیریت کیفیت نظیر مجموعه استانداردهای ایزو ۹۰۰۰ و مدیریت کیفیت جامع (TQM) و... همچنین انتشارات و مقررات بهداشتی جامعه اروپا (EC) شیلات ایران انطباق سازی

تأسیسات شیلاتی را با شرایط موجود جامعه اروپا انجام داد که این اقدامات منجر به صدور مجوز صادرات ایران به اروپا شد.

حفظ کیفیت و ارتقاء ارزش افزوده محصولات شیلاتی از اهم مأموریت های شیلات می باشد که منجر به ایجاد بازار مناسب برای فروش انواع مختلف آبزیان شده و میزان سود آوری صیادان و تولید کنندگان را افزایش می دهد و یقیناً رضایت بیشتر مصرف کننده را نیز به جهت مصرف محصولات با کیفیت فراهم می نماید. آنچه که مسلم است برای تحقق اهداف مذکور نیاز به زمینه سازی و ایجاد زیر ساخت های لازم می باشد تا در مراحل مختلف حمل و نقل، فرآوری، بسته بندی تا عرصه و مصرف فعالیت نموده و فرآیند های مربوط را به انجام رسانند.

تعداد و ظرفیت واحدهای صنایع شیلاتی در کشور طی سال ۱۳۸۳

شرح	واحد	ظرفیت	تعداد واحد
کارخانه یخسازی	هزار تن در روز	۱۰/۱۴۹	۱۶۲
کارخانه کنسروسازی	میلیون قوطی در سال	۴۵۸/۹۵	۱۱۳
کارخانه پودر ماهی	تن مواد اولیه در روز	۹۶۰	۳۸
سردخانه نوار ساحلی	هزار تن	۸۶/۹۳۵	۱۳۳
واحد انجماد	تن در روز	۱۸۹۱	۱۱۶

صادرات محصولات شیلاتی و ارزش اقتصادی آن:

تنوع محصولات آبی در کشور و مطلوبیت آن در بازارهای جهانی همواره مورد نظر و توجه دست اندرکاران بوده و با تلاش برای ارتقاء کیفیت محصولات مذکور نست به بازاریابی مناسب در کشورهای دیگر و نهایتاً صادرات محصول در جهت ارزآوری بیشتر برای مملکت اقدام شده است. به طور کلی صادرات انواع آبزیان در ایران طی چند سال اخیر شامل خاویار، گوشت ماهی خاویاری، میگو، انواع کنسرو و برخی از گونه های آبی نظیر ماهی مرکب، یال اسبی و غیره بوده است البته نقش صادراتی خاویار در اقتصاد شیلات نیز کاملاً قابل توجه می باشد.

ارزش صادراتی شیلات در آغاز برنامه اول ۴۹ میلیون دلار بود این رقم در حال حاضر به حدود ۱۰۰ میلیون دلار رسیده است و پیش بینی می شود تا پایان برنامه چهارم به بیش از ۲۰۰ میلیون دلار برسد

مقدار صادرات محصولات شیلاتی و ارزش اقتصادی آن به تفکیک نوع محصول

مقدار: تن ارزش: هزار دلار

سال	۱۳۷۹		۱۳۸۰		۱۳۸۱		۱۳۸۲		۱۳۸۳	
	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش	مقدار	ارزش
خاویار	۶۴	۴۰۱۰۰	۷۱	۴۴۰۰۰	۴۶	۲۴۵۱۰	۵۸/۸	۳۵۷۹۲	۳۸/۴	۳۷۲۳۵
میگو	۷۸۶۰	۲۲۹۰۰	۴۴۸۶	۱۵۷۰۰	۶۹۱۳	۲۷۰۱۰	۶۶۳۱	۳۲۵۵۸	۷۶۸۱	۳۲۸۴۳
سایر آبزیان	۴۷۵۷	۷۰۶۷	۵۳۴۷	۷۷۴۰	۷۰۹۳	۹۲۲۰	۱۳۹۵۸	۱۹۰۸۲	۱۲۶۰۹	۱۵۱۶۷
جمع	۱۲۶۸۱	۷۰۰۶۷	۹۹۰۴	۶۷۴۴۰	۱۴۰۵۲	۶۰۷۴۰	۲۰۶۴۷	۸۷۴۳۲	۲۰۳۲۹	۸۵۲۴۶

پیشنهادهای:

- توسعه صادرات محصولات دریایی در راستای افزایش ارزش آوری برای مملکت
- ارتقاء کیفی سطح تولیدات کارگاههای ساخت شناور صیادی در کشور
- تجهیز و تکمیل شناورهای صیادی به امکانات و تکنولوژی روز در زمینه دریانوردی و ماهیگیری
- توسعه و افزایش سهم برداشت از صید گاه آبهای دور
- تداوم توسعه مدیریت ماهیگیری مسئولانه در زنجیره بهره برداری از دریا
- ارتقاء سطح کیفی آبزیان صید شده از طریق بهبود سیستم های نگهداری ، حمل و انجماد دست آوردهای صیادی

○ اجرای تمام موارد فوق به نحو موثر و پایدار در گرو تدوین و اجرای الگوی بومی مورد اشاره است که صرفاً با مشارکت تمام عیار جامعه صیادی در همه مراحل امکانپذیر خواهد بود.

منابع:

- سالنامه آماری شیلات ایران - ۱۳۸۳-۱۳۷۴
- مجموعه تخصصی سیمای توانمندیهای شیلات ایران
- مقاله صنعت شناور سازی صیادی، وضعیت موجود، چالشها و چشم اندازها - سید محمود حسینی - پایگاه اطلاع رسانی سازمان شیلات ایران
- مدیریت ماهیگیری - انتشارات فائو ۱۹۹۶ میلادی دفتر برنامه ریزی و مطالعات شیلات
- آیین نامه ماهیگیری مسئولانه - تألیف سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد - انتشارات دفتر مطالعات جامع توسعه شیلات
- گزارش پروژه شرکت داده گستران آسیا

نویسندگان: (۱) مختار آخوندی - رئیس اداره آمار و اقتصاد صید سازمان شیلات ایران

(۲) رضا عباسپور نادری - رئیس اداره امور صید آبهای جنوب سازمان شیلات ایران